

*Гордана Дракић, асистент-приправник
Правног факултета у Новом Саду*

СУДСКА ВЛАСТ НА ПОДРУЧЈУ ВОЈВОДИНЕ ОД 1918. ДО 1919. ГОДИНЕ

***Сажетак:** У раду се обрађује период након одржавања Велике народне скупштине у Новом Саду 25. новембра 1918. године, на којој је поред одлука о отцепљењу Војводине од Угарске и прикључењу Краљевини Србији, донета и одлука о формирању Великог народног савета, као законодавног, и Народне управе као извршног органа власти за подручје Баната, Бачке и Барање. Пажња је усмерена на активности Одсека за правосуђе Народне управе на успостављању судске мреже, стварању судских кадрова, уношењу суштинских, и напредних, измена у судски поступак, као и на проблеме које је Одсек имао у свом раду.*

Кључне речи: Војводина, подручје Баната, Бачке и Барање, Одсек за правосуђе Народне управе, суђење, судски кадар.

Прикључење Војводине заједничкој држави Срба, Хрвата и Словенаца у новембру 1918. године представља тему која је у историографији доста обрађивана. Овај значајан догађај посматран је углавном кроз призму политичких збивања уочи Велике народне скупштине и на самој Скупштини.

Мањи број радова се бави анализом организације власти која је настала у Војводини крајем 1918. године. Сматрамо да би било значајно детаљније проучити постанак и рад органа власти у Војводини у време провизоријума, као и проблеме са којима су се суочавали у својим напорима да формирају јединствени систем власти. Међутим, свеобухватна анализа овог проблема превазилази оквире овог рада. Због тога ћемо сумарно приказати постанак законодавне и управне власти, а покушаћемо да детаљније опишемо формирање судске власти и основне проблеме у њеном функционисању.

*

* *

Велика народна скупштина одржана је у Новом Саду 25. новембра 1918. године. Прва резолуција која је објављена на скупштини садржала је одлуку о директном прикључењу Војводине Краљевини Србији.

Другом резолуцијом, која је као и прва једногласно усвојена, проглашено је отцепљење Баната, Бачке и Барање од Угарске и основан је Велики народни савет и Народна управа.

Велики народни савет био је законодавно тело састављено од педесет чланова, који су били изабрани из реда посланика на Великој скупштини. Задатак савета био је да доноси потребне уредбе и наредбе, да постави Народну управу и да врши надзор над њеним радом. Народна управа је била извршни орган, имала је задатак да управља Банатом, Бачком и Барањом у територијалним границама које је требало да означи Антантина балканска војска. За свој рад Народна управа је била одговорна Великом народном савету.¹

Дакле, одлукама Друге резолуције, коју је усвојила Велика народна скупштина, биле су постављене основе за изградњу система српске власти на подручју Војводине означеном демаркационом линијом.

Веома је значајно било то што су новостворени органи власти као начела у свом раду усвојили једнакост и равноправност свих народности на територији Војводине и право сваког грађанина да употребљава матерњи језик када општи са властима.

Према одлуци Велике народне скупштине, Народне управа се састојала од следећих једанаест одсека: политички послови, унутрашњи послови, правосуђе, просвета, финансије, саобраћај, привреда, прехрана и снабдевање, социјалне реформе, народно здравље и народна одбрана, а Велики народни савет је требало да је конституише.

Избору повереника, и њихових заменика, за сваки ресор Народне управе приступило се на седници Великог народног савета одржаној 27. новембра 1918. године. За председника Народне управе био је изабран др Јован Лалошевић. Изабрани повереници и њихови заменици положили су заклетву. На истој седници је решено да се одлуке Велике народне скупштине посебно одштапају на српском и другим језицима и да се разделе по народу.²

Народна управа је у данима после Велике народне скупштине па до оснивања прве владе заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца 20. децембра 1918. године, вршила скоро у потпуности све функције власти.

У свом раду имала је бројних тешкоћа, пре свега недостатак људства и материјалних средстава. О томе сведоче и речи председника Народне управе др Јована Лалошевића на седници Великог народног савета, приликом подношења извештаја о раду тог извршног органа: "Ишчупати из руке угарских власти целу

¹ К. Милутиновић, *Војводина и стварање Југославије*, Посебни отисак из "Хисторијског прегледа" 3-4/1961, 206-207.

² Архив Војводине, Фонд Народне управе за Банат, Бачку и Барању, Записник са седнице Великог народног савета од 14. новембра 1918. године (по старом календару).

администрацију широких области покрајина Баната, Бачке и Барање, те организовати сав строј државног живота, био би велик и тежак посао и онда када би нам у изобиљу стајала на расположењу и сва потребна средства и сви потребни људи.³

“После 20. децембра Народна управа постепено се разрешава и преноси своје функције на централну владу, да би коначно престала са радом 11. марта 1919. године чиме је завршено организационо уклапање Војводине у нову државу.”⁴

*
* *

Стање у судовима на подручју Баната, Бачке и Барање пре ослобођења веома је добро приказано у Извештају новосадских адвоката Стевана Адамовића, Милана Бокшана и Косте Хација, који су сачинили на позив Народне управе у фебруару 1919. године.

У Извештају се, најпре, подвлачи да су од неколико хиљада судија у Мађарској само седморица били Срби, а и они су били размештени у несрпским крајевима. Поменути адвокати су сматрали да је разлог тако малог броја српских судија било то што нису постојали услови “за редовну, правилну и правичну каријеру”.

Према мађарским законима званични језик је био мађарски, а странке нису могле да подносе молбе и жалбе судовима на матерњем језику. Тиме су, каже се у извештају, “искључили добру половину становништва- које осим матерњег другог језика не познаје - целе земље из благодети, да са својим судовима може на матерњем језику опћити. “Аутори извештаја су нарочито замерали што није било ни једног закона или наредбе о томе да судија мора знати језик народа којима суди, па су странке на суђењу морале да имају тумача - “неправника ...сумњиве квалификације”, што је све представљало повреду начела непосредности суђења.

Држава није постављала и плаћала судске тумаче, па су то морале да чине странке уколико нису знале мађарски језик.

Адвокати су у извештају, најзад, изнели да “сами закони угарски су доста либерални били на папиру, и није се у њима правила разлика између Мађара и Немађара”, али су судије имале велика дискрециона овлашћења која су често злоупотребљавале.⁵

Имајући у виду претходни извештај, утолико напредније делују промене које је у тадашњем правосудном систему извршио Одсек за правосуђе Народне управе. О томе сазнајемо из експозеа заменика повереника за правосуђе др Јована Петровића, који је поднео на пленарној седници Народне управе одржаној 6. децембра 1918 године.

Заменик повереника за правосуђе је, најпре, обавестио пленум Народне управе да је послао позив свим судовима и државним одветништвима да ступе у слу-

³ Архив Војводине, Фонд Народне управе (у даљем тексту АВ, ФНУ), Записник са седнице Великог народног савета од 15(28). децембра 1918. године.

⁴ Љ. Кркљуш, Л. Ракић, *Војводина и стварање југословенске државе 1918. године*, Нови Сад 1992,20.

⁵ АВ, ФНУ, Извештај новосадских адвоката С. Адамовића, М. Бокшана и К. Хација из фебруара 1919. године.

жбу Народне управе и да им је оставио рок од осам дана да на позив одговоре. По истеку тог рока сви судови су требали да почну са редовним радом.⁶

На подручју Баната, Бачке и Барање судска мрежа среских и окружних судова углавном је била наслеђена од Угарске. Међутим, отцепљењем тог подручја од Угарске престала је надлежност виших угарских судова - Апелационог суда у Сегедину и Угарске краљевске курије у Будимпешти, чија су седишта била изван Баната, Бачке и Барање.⁷

У складу са променом државних граница, Одсек за правосуђе је извршио одређене организационе промене у судству: проширена је стварна надлежност општинских судова, адвокатске коморе су остале непромењене али им се територија изменила према демаркационој линији. Такође је било одређено да ће функцију председника суда у општинским судовима у селима, вршити сеоски општински кнез или његов заменик, а да ће чланови тих судова бити два општинска представника. У градовима је функцију председника општинског суда требало да врши, од градске управе за то одређен, сенатор или чиновник, а да чланови буду два члана градског представништва.⁸

Много значајније биле су суштинске промене извршене усвајањем напредних начела судског поступка. Наиме, супротно дотадашњој пракси угарских судова, усвојено је начело *језик странака је и језик суђења*. Усвајање овог начела представљало је најбољу потврду и оживотворење одлука Велике народне скупштине о потпуној слободи и равноправности свих народа на територији Војводине и о праву сваког грађанина да користи матерњи језик у општењу са властима.

На истој седници Народне управе, прочитан је и предлог упућен Великом народном савету, да то тело донесе наредбу о увођењу осталих језика, на територији Народне управе за Банат, Бачку и Барању, у судски и административни поступак. То је био још један доказ настојања нове војвођанске власти да правосудни систем устроји на напредним и демократским основама.

Заменик повереника за правосуђе изнео је и план тог Одсека, да се установи испитна комисија за оне који желе да ступе у правосудну службу, а немају потребну законску квалификацију.

Овај план је представљао један од начина за поступно превазилажење проблема кадровског дефицита у правосуђу.

У циљу ефикаснијег рада, предложено је да се Одсек за правосуђе Народне управе организује у десет одељења по угледу на Министарство правде у Будимпешти.⁹

Позив који је Народна управа упутила правосудним установама да ступе у њену службу и положи заклетву, изазвао је реакцију министра правде Мађарске

⁶ АВ, ФНУ, Записник са пленарне седнице Народне управе од 23. новембра 1918. године(по старом календару).

⁷ АВ, Фонд Апелационог суда Нови Сад 1919-1941.

⁸ АВ, ФНУ, Записник са пленарне седнице Народне управе од 23. новембра 1918. (по старом календару)

⁹ Исто.

Народне Републике, др Денеша Беринкаја. Он је у писму упућеном поверенику за правосуђе Народне управе изразио свој протест.

Министар Беринкаји је, позивајући се на Уговор о примирју, подсетио да се тачком 1. Уговора, у поседнутим крајевима, оставља недирнута мађарска грађанска управа у коју спада и правосуђе. Како је истим Уговором мађарској влади стављено у дужност одржавање реда и мира у тим крајевима, мађарски министар правде је нагласио да је то немогуће испунити уколико судови не буду у надлежности мађарских власти.

Мађарски министар правде је предложио да се, у циљу решавања проблема, у Будимпешти поведу разговори између представника мађарске владе и Народне управе.¹⁰

Повереник за правосуђе Народне управе је, на овај протест мађарског министра, одговорио да се цео народ Баната, Бачке и Барање дефинитивно отцепио од Мађарске и да Народна управа то отцепљење сматра за коначно.

Он је, даље, навео да је Народна управа вољна, да у Новом Саду, ступи у преговоре са представником мађарског министра правде.

Нагласио је, при том, да Народна управа жели да започне преговоре ради решавања административних питања, као и из "осећања човечности" према интересима неколико стотина мађарских судија и чиновника, и њихових породица, које је Народна управа спремна да прими у своју службу.¹¹

О важности ових преговора за обе стране сведочи и извештај поднет на једној од наредних пленарних седница Народне управе. У том извештају се говори о вестима из Будимпеште, према којима је мађарском министру правде било поверено да преговара са надлежним одсеком Народне управе не само о правосудним, већ и о свим осталим чиновницима. У истом извештају је, даље, речено да је мађарски министар просвете изјавио спремност мађарске владе да плаћа све своје чиновнике, на поседнутом подручју, да би се на тај начин изразило постојање мађарског империјума у тим крајевима.¹²

Спремност Народне управе да у служби задржи мађарске судије и чиновнике, уколико положе заклетву, био је још један од начина за решавање проблема недостатка стручних кадрова у правосуђу.

Међутим, решити проблем на тај начин није било лако, зато што су судије, и друго особље судова, изражавале отпор према новој власти.

О томе сведоче записници са пленарних седница Народне управе од 24. јануара и 19. фебруара 1919. године, у којима се говори о одбијању неких судија да положе заклетву Народној управи.

¹⁰ АВ, ФН, Писмо др Денеша Беринкаја министра правде Мађарске Народне Републике од 12. децембра 1918. године.

¹¹ АВ, ФНУ, Одговор Одсека за правосуђе на протест мађарског министра правде др Д. Беринкаја.

¹² АВ, ФНУ, Записник са пленарне седнице Народне управе од 10. децембра 1918. год. (по старом календару).

На седници од 19. фебруара 1919. године, пленум Народне управе је на упражњена места, судија и службеника који нису хтели да положе заклетву, именовано неколико адвоката вољних да ступе у службу Народне управе.¹³

Новосадски суд је тек 20. фебруара 1919. године коначно преузет од мађарских судија, а прва расправа на српском језику одржана је два дана касније, 22. фебруара 1919. године.¹⁴

Да су наведени проблеми још дуго постојали види се и из наредбе министра унутрашњих дела Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца – Одељење за Банат, Бачку и Барању, бр. 11663/1919 од 30. октобра 1919. године, која је била упућена свим великим жупанима и градским начелницима .

У наредби се истиче, да се на територији Баната, Бачке и Барање “ још нису могли организовати у свима местима наши судови, те још у неким судовима раде мађарске судије на мађарском језику”.

Као разлог таквом стању наводи се недостатак, у свим покрајинама Краљевства СХС, образованих правника као кандидата за судијске положаје. Нарочито, за подручје Баната, Бачке и Барање, проблем је представљало то што су кандидати поред службеног морали знати и мађарски језик, јер су се још увек користили мађарски закони.

Уједно је у овој наредби поновљен позив министра правде Краљевства СХС, упућен свим “свршеним правницима” који су желели да се приме судијског положаја, а испуњавали су све услове осим судијског и адвокатског испита. Позив је био упућен и “ апсолвираним правницима” који нису завршили правни факултет, а желели су да буду бележници. Сви заинтересовани су могли да се молбом обрате Министарству правде.¹⁵

Садржај наредбе сведочи да су се напори, да се што више младих правника уведе у правосудну службу, да се употпуни правосудни кадар и судски систем организује, наставили још дуго након демисије Народне управе за Банат, Бачку и Барању, када је њен Одсек за правосуђе постао одељење Министарства правде Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца у Београду.

*
* *

Можемо закључити, да је једно кратко време, од краја новембра 1918. до почетка марта 1919. године, на подручју Војводине постојала самостална власт. Органи власти били су основани одлукама Велике народне скупштине. О тим одлукама власти у Београду биле су накнадно обавештене.

Признање Народне управе за легални орган власти, иако је затражено, из Београда није било добијено. О нејасном правном положају Народне управе говорио је

¹³ АВ, ФНУ, Записници са седница Народне управе од 24. јануара и 19. фебруара 1919. године.

¹⁴ Љ. Јудин, *О раду Народне управе за Банат, Бачку и Барању 1918-1919.*, Посебни отисак из Зборника за друштвене науке Матице српске, св. 51/1968,17.

¹⁵ АВ, ФНУ Наредба министра унутрашњих дела бр. 11663/1919. од 30. октобра 1919. године.

и њен председник, подносиће извештај о раду тог органа на седници Великог народног савета.¹⁶

Пред Одсеком за правосуђе Народне управе је, у том периоду, стајао велики посао. Иако је судска мрежа, у основи, била наслеђена од Угарске, било је потребно да се употпуни. То је значило предузимање припремних послова на оснивању и уређењу Апелационог суда за подручје Баната, Бачке и Барање.

Одлука Одсека за правосуђе да се организује у десет одељења, била је доказ решености да се што ефикасније и оперативније спроведу у дело постојећи планови.

Веома је значајан био рад Одсека на превазилажењу проблема недостатка судија и судских службеника. Одлучност у решавању овог проблема испољила се установљавањем испитне комисије, која је била надлежна за проверу кандидата који су желели да ступе у судску службу, а нису имали потребну квалификацију.

Одлука да се у правосудној служби задрже мађарске судије и чиновници, уколико положе заклетву Народној управи, било је решење условљено постојећом ситуацијом и изражавало је свест нове власти о реалним могућностима.

Да би се наставило функционисање судова, Народна управа је покушала да у своју службу придобије и мађарски стручни кадар јер је српски тек требало формирати.

Свакако су најнапредније биле одлука, Одсека за правосуђе, о увођењу, поред службеног, и осталих језика у судски поступак и усвајање начела језик странака је и језик суђења. Тиме су, најзад, сви грађани без обзира на националност, били изједначени у заштити својих права и интереса пред судом.

Дакле, можемо рећи да су органи власти у Војводини, у време провизоријума, имали напредне идеје и конкретне планове за изградњу правосудног система. Али су им на том путу стајале бројне тешкоће, пре свега: њихов недефинисан правни положај у односу на владу у Београду, материјална оскудица и кадровски дефицит. Успостављање редовног рада у судовима било је отежано и услед отпора који је, према новој власти, изражавало затечено особље судова.

На захтев централне владе Краљевства СХС, Народна управа је поднела своју демисију на седници Великог народног савета од 28. децембра 1918. године.¹⁷

Након тога је, у току јануара и фебруара, извршена постепена ликвидација одсека Народне управе. Тако је и Одсек за правосуђе постао Одељење Министарства правде у Београду, за Банат, Бачку и Барању, а послови усмерени на организовање судског система, надаље, су се водили у оквиру настојања централне владе да се на територији целог Краљевства СХС изгради јединствени правосудни систем и изједначи право.

¹⁶ "То признање, ту правну основу смо ми тражили не једанпут, али смо свагда добијали само усмена уверавања и нека врло мутна упутства, акта пак о томе да смо ми призната легална власт, која је позвана да у овим крајевима врши егзекутиву државне воље, не добисмо ни сада", АВ, ФНУ, Записник са седнице Великог народног савета од 15 (28) децембра 1918. године.

¹⁷ Телеграм упућен од владе Краљевства СХС, који је садржао захтев за демисију Народне управе, прочитан је на седници Народне управе од 14 (27) децембра 1918. године. (АВ, ФНУ).

*Gordana Drakić, Assistant
Law Faculty of Novi Sad*

JUDICIAL AUTHORITY IN THE TERRITORY OF VOJVODINA FROM 1918 TO 1919

Abstract

Independent rule existed on the territory of Vojvodina for a short period of time, from November 1918 to March 1919. The article presents the activities of the Judiciary Department of the National Administration in that period, in creating new professionals and in establishing regular judicial functioning. Particularly significant, were the changes, which the Judiciary Department brought into judicial procedure by adopting the principles of client language and trial language, in addition to the official language and other languages.

The article points to the basic problems which the Judiciary Department faced in its work: resistance of judicial personnel who found themselves in the midst of regime change and who refused to acknowledge the new government and its decisions, a shortage of professionals and material resources and the uncertain status of the Vojvodina governing body in relation to the central government of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Belgrade.